

Zákon a příčina, funkce a řád, organismus a organizace jsou další, stejně důležité pojmy, u nichž se Vědě více nebo méně povedlo zbavit je jejich antropomorfních konotací, zatímco v jiných případech, zvláště, jak uvidíme, v případě účelu, se jí to zatím nepovedlo, přestože se s nimi nemohla plně rozejt, a proto má určité oprávněné obavy z používání těchto pojmů.

4/ Viz: T. Percy Nunn, *Proceedings of the British Academy*, sv. 13, *Antropomorphism and Physics* (1926).

5/ L. S. Stebbing, *Thinking to Some Purpose* (Pelican Books, 1939), str. 107. Viz také B. Russell, *Scientific Outlook* (1931), str. 85.

6/ Srovnání se stane přesnějším, uvážíme-li, že simultánně se nám zjevují pouze malé skupiny znaků, dejme tomu slova, zatímco skupiny jako takové se zjevují pouze v určité časové posloupnosti, tak jak k tomu skutečně dochází při četbě slov (nebo vět).

7/ Přichází konec dávných zmatků kolem zástraku, jenž spočívá v tom, že kvality, o nichž se předpokládá, že jsou svázány s věcní, jsou přenášeny do mozku v podobě nerozlišitelných nervových procesů, jež se od sebe liší pouze orgánem, na který ony kvality působí, a v mozku pak dochází k opětovnému převedení těchto procesů do původních kvalit. Nemáme žádný důkaz pro domněnku, že věci vnějšího světa jsou ve svých vztazích rozdílné nebo podobné tím způsobem, jak nám naznačují naše smysly. Ve skutečnosti máme v mnoha případech důkazy, že je tomu právě naopak.

8/ Lze se pouze zmínit o tom, že tato klasifikace je pravděpodobně založena na předvědomém učení, v němž se uchopují ty vztahy vnějšího světa, které mají zvláštní relevanci pro existenci lidského organismu v tom druhu prostředí, v němž se vyvíjel, a že je úzce svázána s nekonečným množstvím "podmíněných reflexů", jež lidský rod musel získat v průběhu své evoluce. Klasifikace podnětů v našem centrálním nervovém systému je pravděpodobně vysoce "pragmatická" v tom smyslu, že není založena na všech pozorovatelných vztazích mezi věcmi vnějšího světa, nýbrž na tom, že zdůrazňuje ty vztahy mezi vnějším světem (v užším smyslu) a naším tělem, které se v průběhu evoluce projeví jako významné pro přežití druhu. Lidský rozum bude například klasifikovat vnější podněty převážně prostřednictvím jejich asociování s podněty vzházejícími z reflexní činnosti částí lidského těla, která je způsobena tímtež vnějším podnětem, aniž by došlo k intervenci mozku.

9/ To, že různí lidé klasifikují vnější podněty "stejným" způsobem, neznamená, že individuální smyslové kvality jsou stejné pro různé lidi (což by bylo nesmyslné tvrzení), nýbrž že systémy smyslových kvalit různých lidí mají společnou strukturu (jsou homomorfními systémy vztahů).

3.

Subjektivní charakter dat společenských věd

Dříve než budeme pokračovat v úvaze o vlivu scientismu na poznávání společnosti, bude vhodné krátce prozkoumat svěbytný předmět a metody společenských věd. Tyto vědy se nezabývají vztahy mezi věcmi, ale vztahy mezi lidmi a věcmi, nebo vztahy mezi lidmi navzájem. Zabývají se lidskými činnostmi a jejich cílem je vysvětlit nezáměrné nebo neúmyslné výsledky činnosti mnoha lidí.

Nicméně ne všechny oblasti poznání, které se zabývají životem lidí ve skupinách, přinášejí takové problémy, které se v nějakém důležitém ohledu liší od problémů přírodních věd. Šíření nakažlivých nemocí je zcela evidentní problémem, který je úzce spojen s životem člověka ve společnosti, a přece jeho zkoumání nemá žádnou ze specifických charakteristik společenských věd v užším slova smyslu. Podobně studium dědičnosti, nebo studium výživy, nebo zkoumání změn v počtu či věkovém složení obyvatelstva se neliší signifikantním způsobem od podobných výzkumů na zvířatech. A to-též platí o některých oborech antropologie nebo etnologie, pokud pojednávají o fyzických atributech lidí. Jinými slovy, existují přírodní vědy o člověku, které nepřinášejí takové problémy, s nimiž bychom si neporadili pomocí metod přírodních věd. Kdykoliv se zabýváme nevědomými reflexy nebo procesy v lidském těle, bez překážky je můžeme traktovat a zkoumat "mechanicky" jakožto účinky objektivně pozorovatelných vnějších událostí. Tyto procesy probíhají, aniž by člověk, jehož se o tom něco věděl, a aniž by bylo v jeho moci je modifikovat; podmínky, za nichž nastávají, lze stanovit v nejširším pozorováním, aniž by bylo zapotřebí uchýlit se k premise, podle níž zkoumaná osoba klasifikuje vnější podněty nějakým jiným způsobem než je ten, v jehož rámci mohou být definovány ve výhradně fyzikálních termínech.

Společenské vědy v užším slova smyslu, to znamená ty, které bývají charakterizovány jako morální vědy,² se zabývají vědomými neboli reflektovanými činnostmi člověka, činnostmi, vzhledem k nimž lze o člověku říci, že si vybírá mezi různými možnými cestami, které se mu otevírají, a zde je situace podstatně odlišná. Vnější podnět, o kterém lze říci, že je příčinou nebo důvodem takových činností, může být samozřejmě také definován ve výhradně fyzikálních termínech. Avšak pokud bychom tak činili za účelem vysvětlení lidské činnosti, omezili bychom se na menší množství poznatků, než kolik o situaci ve skutečnosti máme. To, že od věci očekáváme, že se budou jevit jako podobné jiným lidem, není způsobeno tím, že jsme zjistili, že se chovají podobně ve vztahu k jiným věcem, ale tím, že se jeví jako podobné nám. Víme, že lidé budou reagovat stejně na vnější podněty, které

jsou podle všech objektivních testů různé, a že možná budou též reagovat úplně jiným způsobem na fyzikálně identické podněty, pokud zapůsobí na jejich těla za jiných okolností nebo v jiném bodě. Jinými slovy víme, že ve svých vědomých rozhodnutích člověk klasifikuje vnější podněty způsobem, který známe pouze z naší vlastní subjektivní zkušenosti s takovýmto druhem klasifikace. Pokládáme za samozřejmé, že jiní lidé traktují různé věci jako podobné nebo nepodobné právě takovým způsobem, jak to činíme my, ačkoli nás k tomu neopravňuje žádný objektivní test, žádné poznatky o vztazích těchto věcí k ostatním částem vnějšího světa. Náš postup je založen na zkušenosti, že ostatní lidé zpravidla (i když ne vždy - například jsou-li barvoslepi nebo šlepi) klasifikují své smyslové počítky tak jako my.

My to však nejenom víme. Kdybychom toto vědění nevyužívali, nebylo by možno vysvětlit nebo pochopit lidskou činnost. Lidé se chovají stejně k různým věcem nikoliv proto, že by tyto věci byly identické ve fyzikálním smyslu, nýbrž proto, že se je naučili klasifikovat jakožto náležející do jedné skupiny, neboť je mohou stejně používat nebo od nich očekávat to, co pro ně - pro ony dotyčné lidi - vystupuje jako ekvivalentní účinek. Většina předmětů společenské nebo lidské činnosti nepatří ve skutečnosti mezi "objektivní fakta" v onom speciálním užším slova smyslu, ve kterém se tento termín používá ve Vědě a staví do protikladu vůči "minění", a nemůže být vůbec definována ve fyzikálních pojmech. Pokud se týče lidské činnosti, věci jsou tím, co si jednajících člověk myslí, že jsou.

Nejlépe to lze ukázat na příkladu, pro který si můžeme vybrat téměř každý předmět lidské činnosti. Vezměme si pojem "nástroj" nebo "instrument" nebo pojem kteréhokoliv konkrétního nástroje, jako je klavíro či barometr. Je snadné nahlédnout, že tyto termíny nelze interpretovat ve vztahu k "objektivnímu faktům", to znamená k věcem, u nichž se nebere ohled na to, co si lidé o nich myslí. Pečlivá logická analýza těchto pojmů ukáže, že všechny vyjadřují vzájemný vztah mezi několika (nejméně třemi) termíny, z nichž jeden se vztahuje k činné nebo myslící osobě, druhý k nějakému záduocímému nebo představovanému účinku a třetí k nějaké věci v běžném slova smyslu. Jestliže se čtenář pokusí o definici, brzy zjistí, že ji nelze podat, aniž by se použilo takových výrazů jako "vhodný pro" nebo "zamyšlen pro" nebo nějakého jiného výrazu vztahujícího se k použití, pro které byl onen nástroj někým zkonstruován.³ A definice, která má postihnout všechny případy této třídy, nebude obsahovat ani zmiňku o jeho tvaru nebo o materiálu, z něhož byl vyroben, či o jeho jiné fyzikální vlastnosti. Obvyčejné klavíro a parní buchar nebo kovový tlakoměr a rtuťový barometr nemají společného nic kromě účelu,⁴ o němž si lidé myslí, že je pro něj lze použít.

Zde není přípustné namítat, že se jedná pouze o jednotlivé případy abstrakcí vedoucích k právě takovým rodovým pojmům, jako jsou ty, jež se používají ve fyzikálních vědách. Vtip je v tom, že tyto abstrakce jsou abstrakcemi od všech fyzikálních atributů dotýčných věcí a že jejich definice musí vycházet výhradně z mentálních postojů člověka k těmto věcem. Onen

signifikantní rozdíl mezi dvěma způsoby pojetí věci zřetelně vystoupí, když například uvažujeme o problému archeologa, který chce určit, zdali to, co vypadá jako kamenný nástroj, je opravdu "artefakt" vyrobený člověkem, nebo pouhý náhodný produkt přírody. Jediným způsobem, jak zde rozhodnout, je pokusit se porozumět myšlenkové činnosti prehistorického člověka, pokusit se porozumět tomu, jakým způsobem by byl takový nástroj vyroben. Pro případ, že si ještě stále nejsme plně vědomi, že právě tohle je to, co skutečně děláme v takovýchto případech, a že je nutné, abychom společně na své vlastní poznání činnosti lidského myšlení: je tomu tak především proto, že nemůžeme uvažovat nějakého pozorovatele, který by neměl lidskou mysl a který by interpretoval to, co vidí, na základě fungování svého vlastního myšlení.

Když se zabýváme popisem onoho rozdílu mezi přístupem přírodních a společenských věd, bylo by nejlepší nazývat přístup přírodních věd "objektivním" a přístup společenských věd "subjektivním". Tyto výrazy jsou však dvojnásobně a bez dalšího vysvětlení se mohou ukázat jako zavádějící. Zatímco pro přírodovědce je protiklad mezi objektivními fakty a subjektivními miněním něčím zcela jednoduchým, nelze tento protiklad tak snadno aplikovat na předmět společenských věd. To má důvod v tom, že předmětem neboli "fakty" společenských věd jsou také minění - samozřejmě že nikoliv minění toho, kdo společenských jevy zkoumá, nýbrž minění těch, jejichž činnost je předmětem poznávání. V určitém smyslu jsou tato fakta stejně málo "subjektivní" jako fakta přírodních věd, protože jsou nezávislá na jednotlivém pozorovateli; předmět jeho zkoumání není determinován jeho zálibou nebo imaginací, nýbrž stejným způsobem je dán i pro jiné pozorovatele. Avšak v jiném smyslu, ve kterém rozlišujeme fakta a minění, jsou fakta společenských věd pouhými miněním, pouhými názory, jichž se přidružují lidé, jejichž činnost zkoumáme. Od faktů přírodních věd se liší tím, že jsou to přesvědčení nebo názory určitých lidí, přesvědčení, která jako taková jsou našimi daty bez ohledu na to, zda jsou pravdivá nebo nepravdivá, a která navíc nemůžeme pozorovat přímo v hlavách lidí, nýbrž můžeme je poznávat jenom v tom, co lidé dělají a říkají, a sice pouze proto, že myšlení nás samotných je podobné jejich myšlení.

V tom smyslu, ve kterém zde traktujeme protiklad mezi subjektivistickým přístupem společenských věd a objektivistickým přístupem přírodních věd, neliká tento protiklad mnohem víc než to, co je obecně vyjádřeno rčeními, že společenské vědy se zabývají v první řadě jevy individuálních vědomí, resp. mentálními jevy, a nikoliv přímo jevy materiálními. Pojednávají o jevech, jež lze pochopit pouze proto, že objekt našeho zkoumání má strukturu myšlení podobnou naší. Že je tomu tak, není o nic méně empirickým faktem než naše vědomosti o vnějším světě. Projevuje se to nejen možnostmi komunikace s jinými lidmi - podle tohoto poznání totiž jednáme pokaždé, když mluvíme nebo píšeme; potvrzují to samotné výsledky našeho poznání vnějšího světa. Pokud se naivně předpokládalo, že všechny smyslové kvality (nebo jejich

vztahy), které mají různí lidé společné, jsou vlastnostmi vnějšího světa, mohlo se argumentovat, že naše poznání jiných vědomí není ničím jiným než naším společným poznáním vnějšího světa. Avšak poté, co jsme se jednou naučili, že naše smysly umožňují, aby se jako stejné nebo rozdílné zjevovaly takové věci, o nichž se ukazuje, že nejsou stejné nebo rozdílné v žádném ze svých vzájemných vztahů, nýbrž pouze ve způsobu, jakým účinkují na naše smysly, stává se tento fakt, totiž že lidé klasifikují vnější podněty jistým specifickým způsobem, významným faktem naší zkušenosti. I když kvality z našeho vědeckého obrazu světa vymizely, musí zůstat součástí našeho vědeckého obrazu lidské mysli. Ve skutečnosti ovšem eliminace kvalit z našeho obrazu vnějšího světa neznamená, že tyto kvality "neexistují"; znamená pouze to, že zkoumáme-li kvality, nezkoumáme fyzický svět, nýbrž lidské vědomí.

V některých souvislostech, například rozlišujeme-li mezi "objektivními" vlastnostmi věcí, jež se projevují v jejich vzájemných vztazích, a mezi vlastnostmi, které jim lidé pouze přisuzují, mohlo by být vhodnější, abychom do protikladu k "objektivnímu" dali "přisuzované" namísto nejednoznačného termínu **subjektivní**. Užitečnost slova **přisuzovaný** je ovšem jen omezená. Hlavní důvod, proč je vhodné zachovat termíny **subjektivní** a **objektivní** pro označení protikladu, jímž se zabýváme, přestože tato označení jsou nutně zatížena určitými zavádějícími konotacemi, spočívá v tom, že většina ostatních použitelných termínů, například **mentální** a **materiální**, je ještě více zatížena metafyzickými asociacemi, a že přinejmenším v ekonomických vědách⁵ se termín **subjektivní** už dlouho používá přesně v tom smyslu, ve kterém jej používáme zde. Ještě důležitější je, že termín **subjektivní** zdůrazňuje další významný fakt, ke kterému ještě budeme muset odkázat, a sice skutečnost, že poznatky a přesvědčení různých lidí, i když mají společnou strukturu, jež umožňuje komunikaci, jsou přesto rozdílné a často v mnoha ohledech neslučitelné. Kdybychom mohli předpokládat, že všichni poznatky a přesvědčení různých lidí jsou identické, nebo kdybychom se zabývali jediným vědomím, nezáleželo by na tom, zda je budeme popisovat jako "objektivní" fakt nebo jako subjektivní jev. Leč konkrétní poznání, jímž se řídí konání nějaké skupiny lidí, neexistuje nikdy jako konzistentní a koherentní celek. Existuje pouze v rozptýlené, neucelené a nekonzistentní formě, v níž se zjevuje v mnoha individuálních vědomích, a tudíž rozptýlenost a nedokonalost veškerého poznání jsou dva ze základních faktů, od kterých musí společenské vědy začínat. To, co filosofové a logikové často opovrhli ve pomíjejí jako "pouhou" nedokonalost lidského rozumu, stává se ve společenských vědách základním faktem kardinálního významu. Později uvidíme, jak opačný "absolutistický" názor, podle něhož by poznání, a zvláště konkrétní poznání týkající se určitých okolností, mělo být dáno "objektivně", tj. mělo by být totéž pro všechny lidi, působí jako zdroj stálých omylů ve společenských vědách.

K "nástroji" nebo "instrumentu", který jsme předtím použili pro ilustraci předmětů lidské činnosti, můžeme najít protějšek v podobných případech

z jiných oborů společenských věd. "Slovo" nebo "věta", "zločin" nebo "trest"⁶ nejsou samozřejmě objektivním faktem v tom smyslu, že bychom je mohli definovat, aniž bychom se odvolali na naše znalosti o lidských vědomích a záměrech, které se je týkají. A totéž platí zcela obecně, kdykoliv musíme vysvětlovat lidské chování vůči věcem; tyto věci pak nesmí být definovány na základě toho, co o nich můžeme zjistit objektivními metodami vědy, nýbrž na základě toho, co si jednotlivci člověk o nich myslí. Například medicína nebo kosmetika z pohledu společenské vědy nebude tím, co léčí nemoci, nebo tím, co vylepšuje vzhled člověka, ale tím, o čem si lidé myslí, že to bude mít tento účinek. Veškeré poznatky, které náhodou máme o pravé povaze hmotných věcí, ale které nemají lidí, jejichž činy chceme vysvětlit, jsou pro vysvětlení jejich činů stejně irelevantní, jako je irelevantní naše osobní nedůvěra v účinnost magického kouzla pro pochopení chování divocha, který v ně věří. Pokud jsou při zkoumání současné společnosti "zákony přírody", které zde musíme používat jako data, jelikož ovlivňují jednání lidí, přibližně stejné jako "zákony přírody", které vystupují v pracích přírodních vědců, je to z našeho hlediska pouhá náhoda, která nám nesmí zastřít rozdílný charakter těchto zákonů ve sféře přírodních a společenských věd. Při poznávání společnosti není důležité, zda jsou tyto zákony v nějakém objektivním smyslu pravdivé, nýbrž závažné je pouze to, zda v ně lidé věří a jednají podle nich. Jestliže by platné "vědecké" poznání zkoumané společnosti zahrnovalo přesvědčení, že půda neprodukuje ovoce, neuskutečnilo se některé obrátky nebo zaklínání, bylo by to pro nás stejně významné jako kterýkoliv zákon přírody, o němž jsme dnes přesvědčeni, že je pravdivý. Podobně i všechny "fyzikální zákony výroby", s nimiž se setkáváme například v ekonomických vědách, nejsou fyzikálními zákony ve smyslu fyzikálních věd, nýbrž přesvědčeními lidí o tom, co oni jakožto lidé mohou dělat.

Co platí o vztazích lidí k věcem, platí samozřejmě ještě více pro vztahy mezi lidmi, pro vztahy, jež nelze pro potřeby společenských věd definovat v objektivních termínech přírodních věd, nýbrž pouze na základě lidských přesvědčení. Dokonce i takový zdánlivě ryze biologický vztah, jako je příbuzenský poměr mezi rodiči a dětmi, není ve společenských vědách definován ve fyzikálních pojmech a ani jej tak pro jejich potřeby definovat nelze; vzhledem k lidským činům je lhostejné, zda přesvědčení jednajících lidí, že určité dítě je jejich přirozený potomek, je mylné či nikoliv.

Nejjasněji to vystupuje v ekonomické vědě, která je ze všech společenských věd nejrozvinutější. A nebude pravděpodobně žádnou nadsázkou, prohlásíme-li, že všechny důležité pokroky v ekonomické teorii za posledních sto let byly dalšími kroky konzistentního uplatňování subjektivismu.⁷ Nemusíme zdůrazňovat, že objekty ekonomické činnosti nelze definovat objektivními termíny, nýbrž pouze ve vztahu k lidským účelům. Ani "zboží" nebo "ekonomický užitek", ani "stravu" nebo "peníze" nelze definovat v termínech fyziky, nýbrž pouze na základě názorů lidí na tyto věci. Ekonomická teorie nemá co říci o malých kulatých kotoučcích z kovu, jak by se mohl pokoušet

definovat peníze objektivní nebo materialistický pohled. Neříká nic o železu nebo oceli, o dříví nebo oleji, o pšenici či o vejcích jako takových. Historie kteréhokoliv konkrétního druhu zboží vsuktu ukazuje, že v souvislosti s měnícím se lidským poznáním může tázat materiální věc reprezentovat zcela odlišné ekonomické kategorie. V pojmech fyziky nelze ani rozlišit, zda dva muži provozují výměnný obchod neboli směňují, nebo zda hrají nějakou hru, či provádějí nějaký náboženský rituál. Pokud nepochopíme, co jednájí lidé míní svými činnostmi, selže nevyhnutelně každý pokus o to, abychom tyto činnosti vysvětlili, tj. subsumovali pod určitá pravidla, jež spojují podobné situace s podobnými činnostmi.⁸

Tento podstatně subjektivní charakter celé ekonomické teorie, jenž zde byl rozvinut mnohem výrazněji než v ostatních oborech společenských věd,⁹ o němž jsem však přesvědčen, že je společně všem společenským vědám v užším slova smyslu, se nejlépe ukáže při podrobnější analýze jednoho z nejjednodušších teorémů, například "zákon renty". Ve své původní formě byl "zákon renty" tvrzením o změnách hodnoty nějaké věci definovaných ve fyzikálních termínech, konkrétně pojmem "půda". Konstatoval v podstatě to,¹⁰ že změny v hodnotě zboží, pro jehož výrobu je potřebná půda, by způsobily mnohem větší změny v hodnotě půdy než v hodnotě ostatních faktorů, jejichž součinnost se při výrobě vyžaduje. V této podobě jde o empirické zobecnění, které nám neříká ani za jakých podmínek to platí, ani proč tomu tak je. V moderní ekonomické vědě nahradila zákon renty dvě různá tvrzení, která společně vedou ke stejnému závěru. Jedno je součástí čisté ekonomické teorie a prohlašuje, že kdykoli jsou k produkci nějakého zboží zapotřebí různé (vzácné) výrobní činitele v proporcích, které lze měnit a z kterých jeden lze použít jenom pro tento účel (nebo jen pro poměrně málo účelů), zatímco ostatní jsou použitelné univerzálněji, změna hodnoty produktu ovlivní hodnotu prvního faktoru více než hodnotu ostatních faktorů. Druhé tvrzení je empirickým konstatováním, že půda zpravidla patří k prvnímu druhu faktorů, tj. že lidé znají mnohem více způsobů užití své práce než způsobů užití určitého konkrétního kusu půdy. První z těchto výroků, tak jako všechny výroky čisté ekonomické teorie, je tvrzení o důsledku určitých lidských postojů k věcem, a jako takové je nutně pravdivé bez ohledu na čas a místo. Druhý výrok je konstatováním, že podmínky postulované v prvním tvrzení existují v daném čase a s vzhledem ke konkrétnímu kusu půdy, protože lidé, kteří na té půdě pracují, mají určitá přesvědčení o její užitečnosti a o užitečnosti ostatních věcí, jež jsou potřebné pro její kultivaci. Jako empirické zobecnění to může samozřejmě být vyvráceno a často také bude vyvráceno. Například využívá-li se nějaký kus půdy k výrobě nějakého zvláštního ovoce, jehož pěstování vyžaduje určitou výjimečnou zručnost, pokles poptávky po tomto ovoci se může promítnout vylučně v poklesu mzdy lidí s onou speciální zručností, zatímco hodnota půdy může zůstat prakticky nezměněna. V takovéto situaci by se "zákon renty" aplikoval na práci. Když se však zeptáme, proč nebo jak můžeme zjistit, zda se zákon renty bude aplikovat

v nějakém konkrétním případě, nedají nám odpověď žádné informace o fyzikálních vlastnostech půdy, práce nebo produktu. Záleží to totiž na subjektivních faktorech vyjádřených v teoretickém zákoně renty; a jen pokud můžeme zjistit, jaké jsou v relevantních ohledech vědomosti a přesvědčení zainteresovaných lidí, budeme schopni předvídat, jak se změna ceny výrobu promítne do cen jednotlivých faktorů. Co platí o teorii renty, platí obecně o teorii ceny: nerekneme nám nic o chování ceny železa a vlny jakožto věcí s takovými a takovými fyzikálními vlastnostmi, má co říci pouze o věcech, ke kterým se vztahují lidská přesvědčení a které chtějí lidé použít určitým způsobem. A naše vysvětlení jednotlivých cenových jevů nemůže být proto nikdy ovlivněno nějakými dalšími poznatky, které my (pozorovatelé) získáme o daném zboží, nýbrž jen dalšími poznatky o tom, co si o něm myslí lidé, kteří se jím zabývají.

Nemůžeme zde vstoupit do podobných diskusí o mnohem komplexnějších jevech, které studuje ekonomická teorie a kde byl pokrok v posledních letech obzvlášť úzce spojen s pokroky subjektivismu. Můžeme zde pouze poukázat na problémy, které se vlivem tohoto vývoje jeví jako stále důležitější, ba přímo centrální, jako je problém slučitelnosti záměrů a očekávání různých lidí, problém děly poznatků mezi lidmi jakož i problematika procedur, kterým se získávají relevantní poznatky a utvářejí očekávání.¹¹ Je ovšem samozřejmé, že se zde nezabýváme pouze specifickými problémy ekonomické vědy, nýbrž společnou povahou všech disciplín, které zkoumají výsledky vědomé lidské činnosti. Chceme upozornit na to, že vždy musíme začínat od toho, co si lidé myslí a co zamýšlejí dělat: od skutečnosti, že jednotlivci, z nichž se skládá společnost, se ve své činnosti řídí klasifikací věcí nebo událostí podle systému smyslových kvalit a pojmů, který má společnou strukturu pro všechny lidi a který známe, neboť jsme také lidé, a od skutečnosti, že konkrétní poznatky, jež mají různí jednotlivci, se liší v důležitých aspektech. Nejenom jednání člověka vůči vnějším objektům, ale také všechny vztahy mezi lidmi a všemi společenskými institucemi mohou být pochopeny pouze prostřednictvím toho, co si lidé o nich myslí. Podle toho, co o ni víme, je společnost jakoby vybudována z pojmů a idejí, jichž se lidé přidržují; a společenské jevy mají pro nás význam a můžeme je poznávat jenom potud, pokud jsou reflektovány lidským vědomím.

Struktura lidských myslí, onen společný princip, podle něhož klasifikujeme vnější události, nám poskytuje poznání periodicky se vyskytujících prvků, z kterých jsou vystavěny různé společenské struktury, a o kterých platí, že pouze na jejich základě lze ony struktury popsat a vysvětlit.¹² Jelikož pojmy a ideje mohou samozřejmě existovat jen v myslích jednotlivců a, což je obzvlášť důležité, jenom zde mohou na sebe navzájem působit, nejsou skutečné prvky společenské struktury tvořeny komplexním celkem složeným z jednotlivých vědomí, nýbrž pouze a jen pojmy jednotlivců, názory, které si lidé vytvoří jak na sebe navzájem, tak na věci. Jestliže sociální struktura může zůstat stejná, přestože se na určitých postech střídají různí jednotlivci,

je to nikoliv proto, že by tito po sobě následující jednotlivci byli úplně stejní, nýbrž proto, že jeden po druhém vstupují do specifických vztahů, že každý následující přebírá od předchozího specifické postoje k jiným lidem a že se jeden po druhém stávají předmětem specifických názorů jiných lidí. Jednotlivci jsou pohyblivými uzly v síti vztahů, a jsou to právě rozličné postoje jednotlivců k sobě navzájem (nebo jejich podobné či různé postoje k hmotným objektům), jež vytvářejí periodicky se navracující, poznatelné a známé prvky struktury. Jestliže jeden policista vystřídá jiného na určitém postu, neznamená to, že nový muž bude ve všem identický se svým předchůdcem, nýbrž pouze to, že ho vystřídá v určitých postojích ke spoluobčanům a že se stane předmětem určitých postojů spoluobčanů, jež jsou relevantní pro jeho funkci jakožto policista. To ovšem stačí k zachování konstantního strukturálního prvku, který můžeme oddělit a zkoumat v izolované podobě.

I když můžeme tyto prvky lidských vztahů odlišit jenom proto, že je známe ze způsobu fungování našeho vlastního myšlení, neznamená to, že význam jejich kombinací v nějaké konkrétní struktuře, jež uvádí do vzájemného vztahu různé jednotlivce, nám musí být ihned zřejmý. Jediné systematickým a trpělivým sledováním propojení mnoha lidí, kteří se přidružují určitých názorů, můžeme porozumět nezamýšleným a často neuvědomovaným výsledkům oddělených, a přesto vzájemně se k sobě vztahujících činností lidí ve společnosti, přičemž ono trpělivé sledování nám dokonce často přináší pouze to, že se nezamýšlené výsledky lidské činnosti vůbec naučíme vidět. To, že v této snaze o myšlenkovou rekonstrukci různých druhů společenských vztahů musíme individuální činnost vztahovat nikoliv k objektivním kvalitám osob a věcí, na něž lidé působí, ale že našimi daty musí být člověk a fyzický svět v té podobě, v jaké se jeví lidem, jejichž činnost se pokoušíme vysvětlit, vyplývá ze skutečnosti, že jenom to, co lidé znají nebo čemu věří, může vstoupit jakožto motiv do jejich vědomé činnosti.

Poznámky

- 1/ Jestliže se však pokusíme problémy této poslední skupiny vysvětlit, povede většina z nich k problémům jiného druhu, a to takovým, jež jsou charakteristické pro sociální vědy ve vlastním slova smyslu.
- 2/ Německý termín *Geisteswissenschaften* se v angličtině někdy užívá k označení společenských věd v tom specifickém úzkém významu, kterým se zde zabýváme. Tento německý termín zavedl překladatel Logjity J. St. Milia, aby přeložil jeho termín "*moral sciences*", a tudíž se zdá, že není mnoho důvodů pro používání tohoto překladu místo původního anglického výrazu.
- 3/ Často se doporučovalo, aby se ekonomická teorie jakož i další teoretické vědy o společnosti právě z tohoto důvodu charakterizovaly jako vědy "teleologické". Tento termín je však zavádějící, neboť má tendenci naznačovat, že nejenom činnosti jednotlivých lidí, ale také společenské struktury, které tyto jednotlivci vytvářejí, jsou někým záměrně naplánovány, aby realizovaly nějaký účel. Takto to vede buď k "vykladu" společenských jevů na základě cílů stanovených nějakou vyšší mocí, nebo k opačnému a neméně osudnému omylu, který spočívá v tom,

že se všechny společenské jevy považují za produkt vědomého lidského plánu, tedy k "pragmatické" interpretaci, která je překážkou veškerého skutečného pochopení těchto jevů. Někteří autoři, zejména O. Spann, užívali termín **teleologický** k ospravedlnění nejtemnějších metafyzických spekulací. Jiní, jako K. Engliš, jej použili způsobem, proti němuž se nedá nic namítat, a jasně rozlišili teleologické a normativní vědy. (Viz zejména poučnou rozpravu o tomto problému u K. Engliše v **Teleologische Theorie der Wirtschaft** [Brno, 1930].) Tento termín nicméně zůstává zavádějící. Hledáme-li název, zdá se být nejhodnějším termín **praxeologické** vědy. Pochází od A. Espinase, převzal jej T. Kotarbinski a J. Sluckij a nyní jej jasně definuje a ve velkém rozsahu používá Ludwig von Mises (**Nationalökonomie** [Ženeva, 1940]).

- 4/ I když předměty nebo události, jež determinují lidskou činnost a jež musíme z tohoto hlediska definovat nikoliv jejich fyzikálními vlastnostmi, nýbrž lidskými postoji k nim, jsou ve velké většině prostředky k nějakému cíli, neznamená to, že účelový nebo "teleologický" charakter jejich definice je tím, co je podstatné. Lidské účely, jímž různé věci slouží, jsou sice nejdůležitějším, ale stále pouze jedním z mnoha druhů lidských postojů, jež budou tvořit základ takového klasifikace. Strašidlo nebo nějaké špatné či dobré znamení nepatří o nic méně ke třídě událostí, které podmiňují lidskou činnost, aniž by měly fyzikální protějšek, přestože je rozhodně neze považovat za nástroj lidské činnosti.
- 5/ Domnívám se, že také v diskusích o psychologických metodách.
- 6/ Je naprostou iluzí, když někteří sociologové věří, že mohou udělat ze "zloučnu" objektivní fakti tím, že ho definují jako ty činy, za něž je osoba trestána. To pouze odsouává subjektivní prvek o krok zpátky, avšak neeliminuje ho. Trest pořád zůstává subjektivní věcí, kterou nelze definovat v objektivních pojmech. Jestliže například vidíme, že pokaždé, když se člověk dopustí určitého činu, je přinucen nosit řetěz kolem krku, neřká nám to ještě nic o tom, je-li to odměna nebo trest.
- 7/ Toto je vývoj, který se pravděpodobně nejdůležitěji uskutečnil u Ludwiga von Misesa, a jsem přesvědčen, že většina zvláštností v jeho názorech, které napoprvé vyvedly mnohé čtenáře z míry jakožto podivné a nepřijímatelné, pochází ze skutečnosti, že v logickém rozvoji subjektivistického přístupu byl po dlouhou dobu daleko před svými současníky. Pravděpodobně všechny charakteristické znaky jeho teorii - od teorie peněz (již v roce 1912 tolik předstihl svou dobou) až po to, co nazývá svými **apriorismem** - jeho názory na matematickou ekonomii obecně a na měření ekonomických jevů zvlášť a jeho kritika plánování, všechny tyto znaky možná přímo vycházejí (i když snad ne všechny se stejnou nutností) z oně ústřední pozice. Viz především jeho **Grundprobleme der Nationalökonomie** (Jena, 1933) a **Human Action** (1949).
- 8/ Někteří z prvních ekonomů to viděli velice jasně, později to však zatemnily pokusy o to, aby se z teoretické ekonomie udělala "objektivní" věda ve smyslu přírodních věd. Například Ferdinando Galiani ve svém díle **Della Moneta** (1751) zdůrazňoval, že "rovny jsou si ty věci, které poskytují stejné uspokojení tomu jedinci, vzhledem ke kterému je o nich řečeno, že jsou stejné hodnoty. Kdokoliv hledá rozvojem jinde, vycházejí z jiných principů a předpokládá, že ji nalezne ve váze nebo v podobnosti vzhledu, prokáže málo porozumění pro skutečnosti lidského života. List papíru má často stejnou hodnotu jako peníze, od nichž se liší jak váhou tak vzhledem; na druhé straně dvě mince téže váhy, kvality a podobného vzhledu jsou si často nerovné." (Podle anglického překladu A. E. Monroe, **Early Economic Thought** [1930], str. 303).

Individualistická a "kompozitivní" metoda společenských věd

Na tomto místě musíme na chvíli přerušit hlavní linii argumentace, abychom se uchránili od nedorozumění, které by mohlo vzniknout na základě toho, co bylo právě řečeno. Důraz, jež jsme kladli na skutečnost, že ve společenských vědách jsou data nebo "fakty" samotné myšlenky nebo pojmy, nesmíme samozřejmě chápat tak, že všechny pojmy, jimiž se musíme zabývat ve společenských vědách, mají tento charakter. Kdyby tomu tak bylo, nebyl by zde prostor pro žádnou vědeckou práci; společenské vědy se totiž stejně jako přírodní vědy snaží revidovat běžné koncepty, které si lidé o předmětech jejich zkoumání vytvořili, a nahradit je příměřenějšími pojmy. Specifické obtíže společenských věd a mnohé zmatky kolem jejich charakteru pocházejí z toho, že ideje v nich vystupují jaksi ve dvojí funkci, jednak jako součást předmětu zkoumání a jednak jako ideje o předmětu zkoumání. Zatímco v přírodních vědách rozdíl mezi předmětem poznání a naším vysvětlením tohoto předmětu koinciduje s rozdílem mezi idejemi a objektivními fakty, ve společenských vědách musíme rozlišovat mezi myšlenkami, které jsou **konstitutivní** pro jevy, jež chceme vysvětlit, a těmi idejemi, které máme o těchto jevech buďto my anebo právě ti lidé, jejichž činnost musíme vysvětlit, a které tedy nejsou příčinami společenských struktur, nýbrž teoriemi o nich.

Tento specifický problém společenských věd není způsoben pouze tím, že musíme rozlišovat mezi názory lidí, kteří jsou předmětem našeho zkoumání, a našimi názory o nich, nýbrž také tím, že zkoumaní lidé jsou nejen motivováni idejemi, ale rovněž ideje o nezamýšlených výsledcích své činnosti produkují - jsou to obecně rozšířené laické teorie o různých společenských strukturách nebo útvarech, které spolu s oněmi lidmi sdílíme i my a které revidujeme a zdokonalujeme. Společenské vědy nejsou v žádném případě zbaveny nebezpečí, že se "fakta" nahradí "koncepty" (nebo "teoriemi"), a neschopnost vyhnout se tomuto nebezpečí má zde stejné škodlivé důsledky jako ve vědách přírodních,¹ toto nebezpečí se však zde objevuje v jiné rovině a protiklad mezi idejemi a fakty jej vyjadřuje velice neadekvátně. Skutečný protiklad je zde mezi idejemi, které tím, že se jimi lidé řídí, jsou příčinou nějakého společenského jevu, a idejemi, které si lidé o tomto jevu vytvářejí. Lze snadno ukázat, že tyto dvě třídy idejí jsou rozdílné (i když v odlišných kontextech je možná nutné rozlišovat ideje jinými způsoby).² Změny názorů lidí na určité zboží, které poznáváme jakožto příčinu změny ceny tohoto zboží, patří zcela jasně do jiné třídy idejí než jsou ty ideje, které si lidé utvářejí o příčinách změny ceny, nebo o "povaze hodnoty" obecně.

9/ Možná s výjimkou lingvistiky, o níž se může vskutku s jistým oprávněním tvrdit, že "má strategický význam z hlediska metodologie společenských věd" (Edward Sapir, *Selected Writings* [Berkeley: University of California Press, 1949], str. 166). Sapir, jehož práce jsem neznal, když jsem psal tento esej, klade důraz na mnohé momenty, které jsou zdůrazněny i zde. Viz např. tamtéž str. 46: "Žádnou entitu v lidské zkušenosti nelze adekvátně definovat jako mechanický součet nebo produkt jejich fyzikálních vlastností" a "všechny významové entity zkušenosti jsou takto přepracovány z fyzikálně daného tím, že procházejí filtrem toho, co je smysluplné z hlediska funkcionálního nebo vztahového".

10/ Samozřejmě, toto tvrzení v extrémní ricardovské formulaci zní, že změna hodnoty produktu ovlivní **pouze** hodnotu pudy a ponechá hodnotu spolupůsobící práce beze změny. V této podobě (spojené s Ricardovou "objektivní" teorií hodnoty) můžeme toto tvrzení považovat za hraniční případ obecnějšího tvrzení uvedeného v textu.

11/ Další rozbor těchto problémů viz v autorově článku "Economics and Knowledge", *Economica* (únor 1937), znovu přetiskáno v *Individualism and Economic Order* (Chicago: University of Chicago Press, 1948).

12/ Viz C. V. Langlois a C. Seignobos, *Introduction to the Study of History*, anglický překlad G. G. Berry (Londýn, 1898), str. 218: "Všechny činy a slova mají ten společný znak, že byly činy nebo slovy jednotlivce; představitel si může zpřítomnit pouze **individuální** činy, kopie těch, jež nám poskytlo bezprostřední pozorování. Jelikož jsou to činy lidí žijících ve společnosti, většina z nich je uskutečňována mnoha jednotlivci současně, nebo je zaměřena k nějakému společnému cíli. Toto jsou kolektivní činy; ale v představitelství stejně jako v přímém pozorování se vždy redukuje na sumu individuálních činů. 'Sociální fakt', jak jej zkoumají někteří sociologové, je filosofická konstrukce, nikoliv historická skutečnost".

Obdobně i přesvědčení a názory, které vedou množství lidí k pravidelnému opakování určitých činností, například k opakování vyrábění, prodávání či kupování určitého množství zboží, jsou úplně jiné než jejich ideje o celku "společnosti" nebo o "ekonomickém systému", do kterého patří a který se konstituuje agregací všech jejich činností. První druh názorů a přesvědčení je podmiňkou existence "celků", jež by bez nich neexistovaly; jsou, jak jsme již řekli, "konstitutivní", podstatné pro existenci jevu, k němuž se lidé vztahují jako ke "společnosti" nebo "ekonomickému systému", jenž však existuje nezávisle na konceptech, které si lidé o oněch celcích vytvořili.

Je velmi důležité, abychom pečlivě odlišovali názory motivační nebo konstitutivní od spekulativních nebo explanačních názorů, které si lidé o celku vytvořili; jejich zaměňování je zdrojem neustálého nebezpečí. Jsou tyto ideje, které vyprodukovalo běžné vědomí o takových kolektivních entitách jako společnost nebo ekonomický systém, kapitalismus či socialismus jakož i o jiných takových kolektivních entitách tím, co musí védec zkoumající společnost pokládat pouze za provizorní teorie a obecně rozšířené laické abstrakce a co nesmí omylem považovat za fakta? To, že se védec důsledně vyhýbá tomu, aby tyto pseudoentitativní traktoval jako fakta, a že systematicky začíná od pojmů, jimiž se lidé řídí ve své činnosti, a nikoliv od výsledků jejich teoretizování o vlastních činech, je charakteristickým znakem onoho metodologického individualismu, který je úzce spjat se subjektivismem společenských věd. Na druhé straně scientistický přístup, který se obává začít u subjektivních pojmů, jež determinují individuální činy, je právě proto, jak hned uvidíme, zákonitě veden k těžké chybě, které se snaží vyhnout, totiž k tomu, že považuje za fakta ony celky, které jsou pouze běžnými laickými generalizacemi. Když se lidé vychovávají scientistickými názory pokoušejí vyhýbat tomu, aby používali jakožto data ony pojmy, jimiž se řídí jednotlivci, a když se o to pokoušejí tam, kde jsou tyto pojmy jasně rozpoznatelné a explicitně uvedeny takové, jaké jsou, tak zároveň často naivně přijímají spekulativní pojmy v jejich běžném laickém užití, jako by to byla přesná fakta toho druhu, který je jim známý.

Povahou těchto kolektivistických předsudků, jež jsou inherentní scientistickému přístupu, se budeme muset obsáhleji zabývat v některé z následujících kapitol.

Ještě je nutné připojit několik poznámek o specifické teoretické metodě, která odpovídá systematickému subjektivismu a individualismu společenských věd. Z faktu, že právě pojmy a názory jednotlivců jsou tím, co známe přímo, jakož i těmi prvky, z nichž musíme jakoby budovat komplexnější jevy, vyplývá další významný rozdíl mezi metodou společenských disciplín a metodou přírodních věd. Zatímco ve společenských vědách jsou postojem jednotlivců známými prvky, jejich kombinací se pokoušíme reprodukovat komplexní jevy čili výsledky individuálních činností, jež jsou daleko méně známy - což je postup, který často vede k **objevu** principů strukturální koherence komplexních jevů, které nebyly (a pravděpodobně ani nemohly

být) stanoveny přímým pozorováním, fyzikální vědy nutně začínají od komplexních jevů v přírodě a pracují v opačném směru na vyvození prvků, z nichž se tyto jevy skládají. Místo, jež lidský jedinec zaujímá v řádu věcí, je však příčinou toho, že to, co tento jedinec vnímá v jednom směru, jsou poměrně komplexní jevy, které analyzuje, zatímco z druhého směru jsou mu dány prvky, z nichž se skládají takové komplexnější jevy, jež nemůže pozorovat jako celky.³ Zatímco metoda přírodních věd je v tomto smyslu analytická, metoda společenských věd lze lépe charakterizovat jako metodu kompozitivní⁴ nebo syntetickou. Tím, co se učíme vyčleňovat z totality pozorovaných jevů na základě toho, že systematicky skládáme k sobě prvky se známými vlastnostmi, a co budujeme nebo rekonstruujeme ze známých vlastností prvků, jsou totiž právě takzvané celky čili skupiny strukturálně propojených prvků.

Je důležité nahlédnout, že u všeho toho nejsou předmětem našeho vysvětlení různé typy individuálních přesvědčení a postoju jako takové, nýbrž pouze elementy, z nichž budujeme strukturu možných vztahů mezi jednotlivci. Pokud analyzujeme individuální myšlení ve společenských vědách, není účelem této analýzy ono myšlení vysvětlit, nýbrž jenom rozlišit možné typy prvků, s nimiž budeme muset počítat při konstrukci různých struktur společenských vztahů. Přesvědčení, že úkolem společenských věd je vysvětlit vědomý čin, je omyl, který často získává podporu v neopatrných výrociích společenskovedních teoretiků. Toto vysvětlení, pokud se vůbec dá uskutečnit, je jiným úkolem, a sice úkolem psychologie. Pro společenské vědy jsou typy vědomé činnosti daty,⁵ a jediné, co vzhledem k těmto datům musí tyto vědy dělat, je jejich pořádkání takovým způsobem, aby mohla být efektivně použita pro jejich cíle.⁶ Problémy, které se snaží společenské vědy řešit, vznikají jenom potud, pokud vědomá činnost mnoha lidí přináší nezamýšlené výsledky a pokud lze pozorovat pravidelnosti, které nejsou nikým vědomě plánovány. Pokud by sociální jevy nevykazovaly jiný řád než řád vědomě naplánovaný člověkem, nebylo by zde skutečně místa pro teoretické vědy o společnosti a existovaly by, jak se často argumentuje, jenom problémy psychologie. Jenom pokud vzniká určitý druh řádu jakožto výsledek činnosti jednotlivců, aniž by byl kýmkoliv vědomě konstruován, nastává problém, který vyžaduje teoretické vysvětlení. Avšak třebaže lidé ovládají scientistickými předsudky inklinují k popírání existence jakéhokoliv takového řádu (a tím i existence předmětu teoretických věd o společnosti), málokterý z nich, jestli vůbec někdo, je schopen tak činit důsledně: vždýt o tom, že přinejmenším jazyk má přesně vymezený řád, který není výsledkem žádného vědomého plánu, lze opravdu jen těžko pochybovat.

Důvodem těžkosti, s nimiž se přírodovědec setkává, když má připustit existenci takového řádu ve společenských jevech, je skutečnost, že tyto řády nelze vyjádřit v pojmech fyziky, že pokud definujeme prvky ve fyzikálních pojmech, není patrný žádný takovýto řád, a že jednotky, které vykazují toto uspořádání, nemají (nebo přinejmenším nemusí mít) žádné společné fyzikální

vlastnosti (s výjimkou toho, že lidé na ně reagují "stejným" způsobem - I když "stejnost" reakcí různých lidí opět nezávisle zpravidla definovat v pojmech fyziky). Je to řád, ve kterém se věci stejně chovají, protože znamenají pro člověka totéž. Jestliže bychom nepovažovali za podobné nebo nepodobné to, co se takovým jeví činnému člověku, a jestliže bychom místo toho pokládali za naše jednotky pouze to, co jako podobné nebo nepodobné ukazuje Věda, pravděpodobně bychom ve společenských jevech nenašli nikde žádný rozpoznatelný řád - přinejmenším ne dotud, dokud by přírodní vědy nespínlily svůj úkol, jež spočívá v analýze všech přírodních jevů až na jejich elementární konstituenty, a dokud by nebyl završen protisměrný úkol psychologie, která by v jeho rámci musela ve všech detailech plně vysvětlit, jak dochází k tomu, že se tyto elementární jednotky fyzikálních věd jeví člověku právě tím způsobem, jakým se mu jeví, čili vysvětlit, jakým způsobem pracuje klasifikační aparát tvořený našimi smysly.

Jen v naprosto nejednodušších případech lze v krátkosti a bez technických přístrojů ukázat, jak nezávisle činnosti jednotlivců produkují řád, který není částí jejich záměrů; a v těchto případech je většinou vysvětlení natolik zřejmé, že nikdy nepřestaneme přezkoumávat ten typ argumentace, který nás k němu vede. Takovým příkladem je způsob, jakým vznikají pěšinky v neschůdné divočině. Nejdřív si každý pro sebe hledá cestičku, která se mu zdá nejlepší. Avšak skutečnost, že takováto cestička byla již jednou použita, vede pravděpodobně k tomu, že přechod po oné cestičce je snazší, což zase zvyšuje pravděpodobnost, že ji znovu někdo použije; a tak postupně vzniká stále jasněji vymezená stezka, která se začíná používat na úkor jiných možných cest. Pohyb lidí v tomto kraji se začíná přizpůsobovat určité struktuře, která nebyla nikým vědomě naplánována, přestože je výsledkem promyšlených rozhodnutí mnoha lidí. Toto vysvětlení, jak dochází k něčemu takovému, je elementární "teorii", kterou lze aplikovat na stovky jednotlivých historických případů; a průkaznost tohoto vysvětlení nevyplývá z přímého pozorování způsobu, jímž skutečně vzniká nějaká konkrétní stezka, a ještě méně z pozorování způsobu vzniku mnoha stezek, nýbrž z našich obecných poznatků o tom, jak se chováme my i jiní lidé v situaci takového druhu, kdy po sobě následující lidé sledávají, že je pro ně nutné najít cestu a že skrze kumulativní účinek své činnosti vytvářejí pěšinku. Prvky komplexů událostí jsou tím, co známe z každodenní zkušenosti, avšak nutné výsledky kombinace takovýchto činností mnoha lidí začneme spatřovat pouze na základě záměrného úsilí zacileného myšlení. "Rozumíme" způsobu, jakým pozorovaný výsledek může vzniknout, třebaže možná nikdy nebudeme s to pozorovat onen proces vcelku, nebo předvídat jeho přesný směr a výsledek.

Vzhledem k našemu nynějšímu cíli pro nás není důležité, zda onen proces trvá dlouhý časový úsek, jako je tomu v případě vývoje peněz či formování jazyka, nebo zda je to proces, který se neustále opakuje vždy novými konkrétními způsoby, jako je tomu v případě tvorby cen či zaměření produkce v podmínkách konkurence. Předcházející příklady vyvolávají teo-

retické (tj. druhové) problémy (na rozdíl od specificky historických problémů v přesném smyslu slova, jež budeme muset definovat později), a ty se v podstatě podobají problémům, jež plynou z takových periodicky se navracujících jevů, jako je determinace cen. I když při zkoumání kteréhokoli konkrétního případu vývoje takové "instituce", jako jsou například peníze nebo jazyk, bude asi teoretický problém často překrýván uvážováním konkrétních podmínek (což je vlastním úkolem historického zkoumání), nemění to nic na skutečnosti, že každé vysvětlení nějakého dějinného procesu obsahuje premisy o takovém druhu okolnosti, jež mohou způsobovat určité druhy účinků; musíme-li se zabývat výsledky, které nevznikají přímým uplatněním něčí vůle, můžeme tyto premisy formulovat pouze jako druhové schéma čili jinými slovy pouze jako teorii.

Fyzik, který chce pochopit problémy společenských věd pomocí analogie ze svého vlastního oboru, by si musel představit svět, ve kterém by přímým pozorováním poznal vnitřek atomů, avšak neměl by ani možnost experimentovat s kusy hmoty, ani příležitost pozorovat víc než vztahy poměrně malého počtu atomů v omezeném časovém úseku. Na základě svých znalostí různých druhů atomů by mohl budovat modely všech různých způsobů, jimiž se atomy mohou spojovat do větších jednotek, a těmito modely stále přesněji reprodukovat všechny charakteristiky těch několika málo případů, v nichž mohl pozorovat komplexnější jevy. Avšak zákony makrokosmu, které by mohl odvodit ze svého poznání mikrokosmu, by zůstaly vždy "deduktivní"; v důsledku jeho omezeného poznání dat komplexní situace by mu tyto zákony sotva kdy umožnily předvídat přesný výsledek konkrétní situace; a nikdy by je nemohl potvrdit řízeným experimentem - třebaže by je bylo možné vyvrátit pozorováním takových jevů, které by byly podle jeho teorie nemožné.

V určitém smyslu se některé problémy teoretické astronomie více podobají problémům společenských věd než problémům kterékoliv z věd experimentálních. Přesto zde zůstávají důležité rozdíly. Zatímco astronom usiluje o poznání všech prvků, z nichž je složen jeho vesmír, vědec, jenž zkoumá společenské jevy, nemůže doufat, že by mohl znát více než jenom typy prvků, z nichž se skládá jeho universum. Dokonce těžko bude vůbec kdy vědět o všech prvcích, z nichž toto universum sestává, a určitě nikdy nebude znát všechny relevantní vlastnosti každého z nich. Nevyhnutelná nedokonalost lidské mysli se zde stává nejenom základním údajem o předmětu vysvětlení; protože se v nemensi míře týká pozorovatele, stává se také ohraničením výsledku, v němž může doufat při své snaze o vysvětlování pozorovaných faktů. Množství jednotlivých proměnných, které budou v kterékoliv konkrétním společenském jevu determinovat výsledek dané změny, bude pro kterýkoliv lidský rozum zpravidla příliš velké na to, aby je zvládl a efektivně jimi manipuloval.⁷ Naše poznání principů, podle nichž tyto jevy vznikají, nám proto málokdy umožní (pokud to ovšem vůbec někdy bude možné) předpovídat přesný výsledek nějaké konkrétní situace. I když jsme s to vysvětlit

princip vzniku určitých jevů a na základě tohoto poznání vyloučit možnost jistých výsledků, například společného výskytu nějakých událostí, naše poznání bude v určitém smyslu pouze negativní; to znamená, že nám jenom umožní předem vyloučit určité výsledky, ale neumožní nám užít rejstřík možnosti natolik, aby zbyla pouze jediná.

Rozdíl mezi vysvětlením, které se týká pouze principu, podle něhož jev vzniká, a vysvětlením, které nám umožňuje předpovědět přesný výsledek, je nesmírně důležitý pro pochopení teoretických metod společenských věd. Domnívám se, že vzniká také jinde, například v biologii a zcela určitě v psychologii. Je však poněkud málo známý a neznám žádnou oblast, kde by byl adekvátně vysvětlen. Nejlepší ilustraci na poli společenských věd je pravděpodobně obecná teorie cen, tak jak ji reprezentují například walrasovské a paretovské systémy rovnic. Tyto systémy ukazují pouze princip vzájemné propojenosti cen různých druhů zboží, z nichž se systém skládá; avšak bez znalosti numerických hodnot všech konstant, jež se v nich vyskytují a jež nebudeme nikdy znát, nám to neumožňuje předvídat přesné výsledky, které bude mít kterákoliv dílčí změna.⁸ Nehledě k tomuto konkrétnímu případu je soustava rovnic, která ukazuje pouze formu nějakého systému vztahů, avšak neudává hodnoty konstant, jež obsahuje, pravděpodobně tou nejlepší obecnou ilustrací vysvětlení, které se vztahuje pouze na princip vzniku nějakého jevu.

Toto musí stačit pro pozitivní popis charakteristických problémů společenských věd. Tento popis se stane jasnějším, postavíme-li v následujících kapitolách do protikladu specifický postup společenských věd a nejcharakterističtější aspekty těch pokusů, jež se snaží traktovat předmět společenských nauk po způsobu věd přírodních.

Poznámky

- 1/ Viz vynikající pojednání o účincích pojmového realismu (**Begriffsrealismus**) na ekonomickou vědu ve W. Eucken, **The Foundations of Economics** (Londýn, 1950), str. 51 a dále.
- 2/ V jistých kontextech mohou být některé pojmy, jež jiné sociální vědy považují za pouhé teorie, které je nutné revidovat a zdokonalit, traktovány jakožto data. Můžeme například uvažovat "politickou vědu", která nám ukazuje, jaký typ politické činnosti pochází od lidí s určitými názory na povahu společnosti, a která musí ony názory traktovat jako data. Avšak zatímco při působení člověka na společenské jevy, tj. při vysvětlování jeho politických činů musíme brát v úvahu názory člověka na povahu společnosti jako něco daného, na jiné úrovni analýzy můžeme zkoumat jejich pravdivost či nepravdivost. Skutečnost, že nějaká konkrétní společnost věří, že její instituce vytvoří božský zásah, bychom při vysvětlování politiky této společnosti museli akceptovat jako fakt; to nám však nemusí bránit, bychom ukázali, že tento názor je pravděpodobně mylný.
- 3/ Viz Robbins, **An Essay on the Nature and Significance of Economic Science**, 2. vyd. (1935), str. 105: "V ekonomické vědě... víme o posledních konstituentech našich fundamentálních generalizací tím způsobem, že jsme s nimi

bezprostředně obeznáni. V přírodních vědách jsou poznatelné pouze deduktivně." Následující citát z mého dřívějšího eseje (**Collectivist Economic Planning** [1935], str. 11) snad napomůže dalšímu vysvětlení tvrzení, které je uvedeno v textu: "Pozice člověka uprostřed mezi přírodními a společenskými jevy - přičemž sám je výsledkem jedné a příčinou druhých - způsobuje, že podstatná základní fakta, jež potřebujeme pro explanaci, jsou částí obecné zkušenosti, částí toho, co je jádrem našeho myšlení. Ve společenských vědách jsou nám mimo jakoukoli diskusi známy právě prvky komplexních jevů. V přírodních vědách je můžeme přinejlepším tušit." Viz také C. Menger, **Untersuchungen über die Methoden der Sozialwissenschaften** (1883), str. 157, poznámka: "Posledními prvky, k nimž musí exaktní teoretická interpretace přírodních jevů sestoupit, jsou 'atomy' a 'sily'. Obojí je neempirické povahy. 'Atomy' si neumíme představit vůbec a přírodní síly si můžeme představit pouze prostřednictvím nějakého zobrazení; ve skutečnosti je chápeme pouze jako nám neznámé příčiny reálných pohybů. Pro exaktní interpretaci přírodních jevů z toho v poslední instanci plynou zcela mimořádné potíže. Jinak je tomu v exaktních společenských vědách. Zde mají lidská **individua** a jejich **snažení**, která jsou posledními prvky našich analýz, empirickou povahu, a exaktní teoretické společenské vědy mají takto velkou výhodu oproti exaktním přírodním vědám. Pro exaktní zkoumání společenských jevů ve skutečnosti neexistují ony 'hranice poznání přírody' a z toho plynoucí potíže pro teoretické pochopení přírodních jevů. Pojmám-li A. Comte 'společnosti' jako reálné organismy, a sice jako organismy komplikovanějšího druhu než jsou organismy přirozené, a jejich teoretickou interpretaci označuje jako nesrovnatelně komplikovanější a obtížnější vědecký problém, dopouští se tím těžkého omylu. Jeho teorie by byla správná jenom ve vztahu k těm společenskovědním badatelům, kteří by se chopili myšlenky, že společenské jevy by se měly interpretovat nikoliv specificky společenskovědním, nýbrž přírodovědně-atomistickým způsobem, což je vzhledem k současnému stavu teoretických přírodních věd myšlenka přímo šílená." (Poznámka překl.: Ve francouzském nebo německém originálu ponecháváme pouze ty citace, které Hayek uvádí jako doklad pro ověření správnosti svých interpretací a které jsou tudíž parafrázovány v hlavním textu. Ze snadno pochopitelných důvodů však v hlavním textu zachováváme Hayekovy výpůjčky z francouzštiny, němčiny a latiny (s výjimkou několika případů, kde by zachování originálního znění neumožně deformovalo český text).)

- 4/ Termín **kompozitivní** jsem si vypůjčil z rukopisné poznámky Carla Mengera ke Schmolterově recenzi jeho **Methoden der Sozialwissenschaften** (**Jahrbuch für Gesetzgebung, etc.**, 7 a násled. čísla [1883], str. 42), kterou nadepsal nad slovo **deductive**, jež použil Schmolter. Později jsem zjistil, že termín **kompozitivní** používá Ernst Cassirer ve **Philosophie der Aufklärung** (1932, str. 12, 25, 341), aby správně zdůraznil, že postup přírodních věd předpokládá po sobě následující použití "rozkladné" a "kompozitivní" techniky. Je to užitečné a vzhledem k tomu, že ve společenských vědách jsou nám prvky přímo známy, se to také slučuje s tím, že zde můžeme uplatňovat kompozitivní postup hned od začátku.
- 5/ Jak správně říká Robbins (cit. dílo, str. 86), zejména ekonomové považují "věci, jež zkoumá psychologie, za data pro své vlastní úvahy."
- 6/ To, že tento úkol spořehobává velkou část ekonomových sil, by nám nemělo zastírat skutečnost, že tato "čistá logika výběru" (neboli "ekonomický kalkül") nevysvětluje sama o sobě žádná fakta, nebo že alespoň jako taková vysvětluje jen tolik co matematika. Pro přesný vztah mezi čistou teorií ekonomického

kalkulu a jejím využitím pro vysvětlení společenských jevů vás znovu odkazují na svůj článek "Economics and Knowledge" (*Economica* [únor 1937]). Měli bychom asi dodat, že zatímco ekonomická teorie by mohla být velice užitečná pro feditele nějakého veskrze plánovaného systému, aby mu pomohla poznat, co má dělat pro dosažení svých cílů, nám by vůbec nepomohla při vysvětlování jeho činů - s výjimkou faktu, že se jí skutečně řídí, pokud by tak učinil.

7/ Srovnej M. R. Cohen, *Reason and Nature*, str. 356: "Jestliže tedy společenské jevy závisí na více faktorech, než kolika snadno manipulujeme, pak dokonce ani teorie univerzálního determinismu nám nezaručí nějaké dosažitelné vyjádření zákonů, jež řídí specifické jevy společenského života. Společenské jevy, třebaže determinované, nemohou konečně mysli v omezeném čase odhalit vůbec žádné zákony."

8/ Sám Pareto to viděl velice jasně. Poté, co ve svém systému rovníc vymezil povahu faktorů determinujících ceny, dodává (*Manuel d'économie politique*, 2. vyd. [1927], str. 233-34): "Zde je možné podotknout, že cílem této determinace není v žádném případě to, abychom dospěli k numerickému výpočtu cen. Představme si nejpříznivější předpoklady pro takový výpočet; předpokládejme, že jsme zvládli nad všemi těžkostmi při získávání údajů o problému a že známe **ophélimités** všech rozličných komodit pro každé individuum, všechny podmínky výroby všech těchto komodit atd. Jíž toto je absurdní hypotéza. Přesto je to nedostačující pro možnost řešení problému. Viděli jsme, že v případě 100 lidí a 700 komodit bude 70 699 podmínek (ve skutečnosti obrovské množství) okolností, jež jsme zatím nebrali v úvahu, bude tento počet ještě zvyšovat; budeme proto muset vyřešit systém 70 699 rovnic. To prakticky přesahuje možnosti algebraické analýzy a platí to ještě víc, pokud uvažujeme o obrovském počtu rovnic, které bychom dostali pro populaci o počtu čtyřiceti milionů a pro několik tisíc komodit. V tomto případě by se role vyměnily: nepomáhala by matematika politické ekonomii, nýbrž politická ekonomie matematice. Jinými slovy, i kdybychom skutečně mohli znát všechny tyto rovnice, jediný lidským silám dostupný způsob, jak je vyřešit, je pozorování praktického řešení, jež nám dává trh." Viz také A. Cournot, *Researches into the Mathematical Principles of the Theory of Wealth* (1838), angl. překlad N. T. Bacon (New York, 1927), str. 127, kde říká, že když ve svých rovnicích vezmeme v úvahu celý ekonomický systém, "překročí to možnosti matematické analýzy a našich praktických metod kalkulače dokonce i v tom případě, kdyby bylo možné numericky vyjádřit hodnoty všech konstant."

5.

Objektivismus scientistického přístupu

Velké rozdíly mezi charakteristickými metodami fyzikálních a společenských věd vysvětlují, proč přírodovědec, jenž se zajímá o práci profesionálních badatelů v oblasti společenských jevů, tak často cítí, že se dostal do společnosti lidí, kteří mají ve zvyku dopouštět se všech těch smrtelných hříchů, jimž se sám co nepečeivěji vyhýbá, a že taková společenská věda, která by vyhovovala jeho kritériím, zatím neexistuje. Od tohoto pocitu zbývá pouze krůček k tomu, aby se pokoušel vytvořit novou vědu o společnosti, která by poskytla zadosti učinění jeho představám o Vědě. Během posledních čtyř generací se takovéto pokusy uskutečňovaly neustále; a třebaže nikdy nedosáhly očekávaných výsledků a třebaže neuspěly ani v tom, aby vytvořily nepřetržitou tradici, jež je znakem životaschopné disciplíny, téměř každý měsíc se o to znovu pokouší někdo, kdo věří, že tím zrevolucionizuje společenskovědní myšlení. Avšak přestože tyto pokusy většinou ztroskotávaly, mají zpravidla určité charakteristické znaky, které zde musíme vzít v úvahu. Tyto metodologické rysy mohou být příhodně traktovány pod hlavičkou "objektivismu", "kolektivismu" a "historismu", kterého pojmy nacházejí své protějšky v "subjektivismu", "individualismu" a v teoretickém charakteru rozvinutých disciplín společenských věd.

Postoj, který vzhledem k nedostatku lepšího termínu budeme nazývat "objektivismem" vědeckého přístupu ke zkoumání člověka a společnosti, nalézá své nejtýpější vyjádření v různých pokusech, jejichž cílem je obejít se bez subjektivních poznatků o fungování lidského vědomí, v pokusech, které rozličnými způsoby zasáhly téměř všechna odvětví společenských věd. Od Comtova popření možnosti introspekce, přes různé pokusy o vytvoření "objektivní psychologie" až po behaviorismus J. B. Watsona a "fyzikalismus" O. Neuratha se celá řada autorů pokoušela pracovat bez použití znalostí, pocházejících z "introspekce". Jak však lze snadno ukázat, tyto pokusy vyhnout se použití poznání, které máme, jsou odsouzeny k zániku.

Behaviorista nebo fyzikalista, pokud chce být důsledný, by neměl začínat pozorováním reakcí lidí na to, o čemž nám naše smysly říkají, že jsou to podobné objekty; měl by se omezit pouze na zkoumání reakcí na podněty, které jsou identické ve striktně fyzikálním smyslu. Neměl by například zkoumat reakce osob, kterým ukáže červené kolečko nebo které přiměje poslouchat určitou melodii, nýbrž měl by zkoumat výhradně účinky světelné vlny o určitém kmitočtu na konkrétní bod na sítnici lidského oka atd. atd. Avšak žádný behaviorista neuvažuje seriózně o tom, že by to měl takto dělat. Všichni naivně považují za samozřejmé, že to, co se jeví stejně nám, bude se jevit stejně také ostatním lidem. Třebaže vůbec nejsou povinni tak činit, stále používají klasifikaci vnějších podnětů, kterou provádějí naše smysly a naše